

KOUDELA PÁL*

RETTEGÉS A TRADÍCIÓTÓL. MAGYARORSZÁG VISZONYA A PROTOKOLLHOZ

FEAR OF TRADITION. HUNGARY'S RELATIONSHIP TO PROTOCOL

ABSTRACT

Long development and regular practice leads to the simplification and unification of ceremonies' protocol even in Hungary. This is hard to shape regional differences in general; most of the books and textbooks can only suggest this vaguely in case of Hungary. The mystification of non-governmental relationships with countries of long tradition expresses the submissive character of Hungarian self-definition. The self-definitional fear from having no tradition is found in other different developed countries I use in this article as examples to outline regional characters of relationships with protocol. This approach fits to the historical and regional self-image of Hungary and to the uncertainty of Central Europe concepts. To help the understanding of geopolitical and cultural position of East Central Europe I collect different dimensions like definitions, historical and geographical approaches to conclude that there is no coherence in them. The lack of characterization urges us to find way and virtual nation concepts give a chance for new possibilities in such fragments as relationship to protocol.

1. Bevezetés

A nemzetközi térben való pozicionálásának bizonytalansága nem csupán Magyarországra jellemző tulajdonság. Nemzetközi téren természetesen többretegű kapcsolat- és viszonyrendszert értek: elkülönülnek nagyobb régiók (fejlett és fejletlen országokra vagy civilizációkra) és kisebb nemzetállami kapcsolatok. A pozicionálás ugyancsak összetett folyamat, mely tartalmaz ugyan geopolitikai elemeket, politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokat stb., de leginkább egymás megítéléséhez kapcsolódik, annak tükrében kapja meg egy önkép virtuális nemzeti karakterét. Formájában bármely nemzetfogalomhoz kapcsolódhatunk, lehet Smith, Gellner vagy Anderson megközelítése a kiindulópont.¹ Nem egyszerűen nemzeti önképről van tehát szó, hanem annak megértéséről, hogy lehet-e egyáltalán olyan dimenziót, találni, amiben definiálható mind elméletileg mind az egyén számára a nemzettudatának értékét. A témát elsősorban Köztes-Európa virtuális létezéséhez kötöm, de számtalan lehetőség akad összehasonlításra, amire igyekszem példákkal szolgálni. Ugyanakkor a kérdést egy egészen szokatlan módon közelítem meg, mely a nemzetközi diplomáciai élet protokoll szabályaihoz, azokhoz való viszonyulásunkhoz kapcsolódik.

2. Köztes-Európa dimenziói

2.1. A térség fogalma és történeti megközelítése

Kelet-Közép-Európa, Köztes-Európa, ill. Közép-Európa, Mitteleuropa vagy Central Europe mint fogalom igen sokféle módon közelíthető meg, mely elméleti vitaként is közel egyszázados múltra tekinthet vissza. Elsőként legkézenfekvőbb magát a fogalmat újra elő-

* Dr. PhD Koudela Pál egyetemi docens – Kodolányi János Főiskola.

venni, hiszen sem a szóhasználat sem a mögöttes földrajzi, történeti, politikai, társadalmi stb. tartalom nem volt és most sem konszenzusos. Romsics Ignác kiváló összefoglalót nyújtott számunkra a vitatott terület megnevezése és értelmezése kapcsán a Rubicon c. folyóiratban.² Romsics a húszas évekre teszi a fogalomról folytatott vita kezdetét, Oscar Haleckit idézve, s középpontba az Oroszországgal való szembehelyezkedést helyezve. A koncepció meglehetősen ismert, hiszen a felülről szerveződő társadalom képe a későbbiekben is folytonosságot teremt a vitában a régió létezését képviselők számára. Nincs ebben semmi furcsa, ha belegondolunk, hogy Nagy Péter despotikus uralma éppen olyan korlátozó és merev volt mint a későbbi korok eltérő rendszerei. Egy pillantást vessünk csak néhány kiragadott eseményre: a jobbágyság korlátozása, az Ortodox egyház szinódus alá rendezése 1701-ben, az utódlás kinevezéssel történő megoldása vagy akár a Preobrazsenszkij, az világon első titkosrendőrség létrehozása ill. az 1814-es politikai bűncselekmény törvénybeiktatása, mind egy egységes koncepció részei pontosan úgy mint Sztálin Szovjetuniójában. Államilag tervezett gazdaság A kollektivizálás, a Gulag, az állam mindent ellenőrző magatartása, a statisztikai és történeti adatokat meghamisítása, a Politikai Rendőrség vagy az 1935–39: nagy tisztogatás. A párt és állam összefonódása, a terror, koncepciók perek, torz gazdaság, félelemben tartás mind-mind olyan elemei az államiság jellegének, amelyek ugyan eltérő politológiai kontextusban, de azonos félelemmel jelennek meg a nyugatabbra fekvő országok szemlélői előtt, beleértve hazánkat is. Persze ma sincs másképpen. Putyin 1999-ben az összes bíróság elnökét a Kremlnek rendelte alá (bírói és a végrehajtó hatalom), 2004-ben eltörölte a kormányzók közvetlen választását, ugyanúgy működik a titkosszolgálat, az oligarchiák. Ugyancsak léteznek koncepciók perek, 2012-ben a gyülekezési szabadságot szigorították, 2012-ben 12 állami konzorcium és médium vezetőjének kinevezési joga került a kezébe.

Talán túl hosszú kitérő, talán mégsem, ha a jelenleg is zajló események fényében nézzük. A nagyhatalom érdekerületi politikájától, tevékenységétől való félelem szempontjából, és a térség geográfiai definiálásának szemszögéből is közömbös, hogy az 1933-as Toynbee-től az 1993-as Huntingtonig³ terjedő vallási (ortodox-nem ortodox) megközelítés hova sorolja a beloruszokat, az ukránokat, a szerbeket, bolgárokat, macedónokat, a nem szláv népek közül a görögöket és a románokat. Egyik sem része egyetlen Közép-Európa koncepciónak, és a félelemből fakadó geopolitikai önkép szemszögéből is csak annyiban releváns besorolásuk, hogy a „rettegett” kelet mennyire kerül közel. Nem csupán a hagyományosnak tekinthető, és jóval nagyobb múlttal rendelkező Kelet-Európa Nyugat-Európa dichotómia országokat besoroló kényszere, hanem a történelmi valóság elől való menekülés vágya is nyilvánvalóan arra készítette a térségben élő, vagy azokkal együttérző gondolkodókat arra, hogy egy árnyaltabb regionális megfontolást érvényesítsenek. Elég Bibó István nevét megemlíteni,⁴ hogy a kelethez tartozás általánosan elfogadott nézete, ill. a regionális gondolkodás gyökeréig nyúlhassunk, s egyben át is térjünk egy kevésbé fogalmi, sokkal inkább szűken történeti megközelítésre. A Bibót követő elemzők sorra keresik a történelmi elemeket: városok szerepe, mercator kereskedők aránya, és még a marxista történetírás⁵ is erősen hangsúlyozza a térség különbségeit a keletre eső régiótól. Ennek oka 1945 és 1989 között meglehetősen egyértelmű, hiszen Magyarország, és a térség többi országa is éppen az egyértelműen a félt kelet részévé vált. Szűcs Jenő lesz az első, aki történészként, ebben a vitában viszonylag nyíltan szembe is helyezkedik a Szovjetunióval 1981-ben,⁶ de vegyük észre, hogy a vita már évtizedek óta alapvetően történeti gyökerekről szól.

2.2. A régió geopolitikai és földrajzi koncepciója

Ilyen hosszú „történeti uralom” után ma legalább annyira meghatározó a térségről alkotott önálló kép geopolitikai szempontból is. Kiemelhető a félperifériás jellege, nagyhatalmak közötti földrajzi fekvése, fragmentáltsága, nemzeti-etnikai problémái, kisállami jellege és demokratikus deficitje,⁷ vagy számtalan más szempont, habár egyik sem adhat egyértelmű dimenziót, sem külön sem egyben. A félperifériás jelleget tetten érhetjük a térség országaiban, ha figyelembe vesszük a gyenge középosztályt, a kifele migrációt, vagy a viszonylag alacsony adóbevételeket, de mint látni fogjuk gazdaságilag a térség széttagoltsága jóval meghatározóbb, mintsem, hogy ez a szempont definitív erőre emelkedhetne. Nagyhatalmak közé ékelődésének beemelásával ugyanakkor visszakanyarodunk a történeti szempontrendszerhez, hiszen ennek értelme csupán a Köztes-Európa fogalom történeti érvényességében van jelen; mára az Európai Unió integrációja, ebben az egy tekintetben legalábbis, biztosan hatástalanította ezt a szempontot. A térség töredezettsége definiatíve éppen az egység koncepciója ellen szól, ha azonban az érdekérvényesítés gyengeségét célozza jelezni, akkor azonos a kisállami jelleggel. Anélkül, hogy ezt a homályos történeti fogalmat boncolgatnám, elég utalni rá, hogy az érdekérvényesítés napjainkban egyértelműen az EU-hoz köthető, így visszavezethető gazdasági és/vagy demográfiai okokra. Az utóbbi szemszögből nézve azonban kilóg Lengyelország a maga 38 017 856⁸ fős népességével, hiszen így a hatodik legnagyobb tagország. Nem csoda, hogy az elmúlt évtizedekben tett is kísérleteket a maga katonai befolyásának, erejének bizonyítására.⁹ Továbblepve a geopolitikai kockázatok mentén az instabilitás egyik fontos összetevőjére: az etnikai, nemzeti problémákra, ez kiemeltan a balkáni alrégió sajátossága, vagy olyan szomszédsági politikai fejtegetésbe vagyunk kénytelen belecsúszni, melyből kihagyhatatlan Nagy-Britannia és Észak-Írország vagy Skócia konfliktusa, vagy akár a Spanyolországba az elmúlt húsz évben bevándorolt brit állampolgár és a keletkező feszültségek kérdése. Visszatérve azonban a Balkán etnikai problémáihoz, el is jutunk egy másik dimenzióhoz, a földrajzihoz.

A CIA World Factbook szerint kilenc ország tartozik Közép-Európához: Ausztria, Csehország, Németország, Magyarország, Liechtenstein, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia és Svájc.¹⁰ Szűkebb regionális bontást nem kínál, egyedül Szlovéniánál emeli ki, hogy Közép-Európa déli részén fekszik; hasonlóképpen értelmezi az Encyclopaedia Britannica is,¹¹ habár külön régióról szóló szócikk egyik forrásban sincs. Habár az angolszász tudomány és geopolitika sem használja a térséget definiáló fogalmat, a történetírás pedig egyenesen tagadja annak létét, mára ez a koncepció megváltozott. Lonnie R. Johnson Közép-Európáról írt könyve határozottan elkülöníti azt Dél- és Nyugat-Európától. Johnson persze történeti kontextusba helyezi elemzését: a régió a középkorban bekövetkezett vallási különbségek, és azok mentén történő kötődési különbségek mentén választható szét katolikus és ortodox területre. Habár ez az egyik kritériuma a terület regionális elhatárolásakor, valójában a legfontosabb, és egyben kiindulópont is könyvében, éppen a rendszerváltást, a bipoláris világrend felbomlását is elősegítő Közép-Európa tudat, mely oly jól érzékelhető volt már a nyolcvanas években is a vasfüggöny mindkét oldalán. A másik meghatározó tulajdonság számára éppen az a multiethnikus államiság, ami a térségben a múltban és ma is annyira jellemző.¹² Alice F. A. Mutton a hatvanas években a Benelux államokat, a két Németországot, Csehországot (az akkor Csehszlovákia részét), Svájcot, Liechtensteint, Ausztriát és Franciaországot egyes keleti és északi határ menti térségeit mint Elzász valamint Olaszország északi területeit mint Tirol sorolta a régióhoz.¹³ Johnson megközelítésébe ezzel szemben Németország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Ausztria, Magyarország, Szlovénia és Horvátország tartoznak a régióhoz.¹⁴ Hozzá kell azonban tenni, hogy Johnson Ausztriában él és dolgozik évek óta, így valójában angolszász szemléletet nem tulajdoníthatunk neki.

2.3. Szervezeti és fejlettségi integráció és fragmentáció

Bárhogyan is, de létezik a térség a földrajztudomány fogalomtárában is, így annak regionális tovább bontása is adekvát; más kérdés, hogy lehet-e konszenzust találni akár geopolitikai akár tisztán társadalom- vagy gazdaságföldrajzi szemszögből. A térség országainak tehát két ellentétes erő mentén történő integrációja lehet fontos: egy integrációt erősítő szervezeti kapcsolat ill. a dezintegráló különbségek. Mindjárt a demokratikus deficit fogalmához egy példa: a World Press Freedom Index 2015-ös értékei szerint Csehország a világ ranglistáján a 13dik, Szlovákia pedig a 14dik helyet foglalja el, míg hazánk a 65. Még Tongában is messze szabadabb a sajtó mint itthon és még Niger is jobb kategóriába esik: a másodikba, míg Magyarország a harmadikba az ötből.¹⁵ A térség megosztottsága demokratikus intézményesség tekintetében nem véletlenül befolyásolta éppen azt a nyugati, de legalább angolszász véleményt a térségről, melyben még a hidegháborús években is különleges helyet jutatott Csehszlovákiának. „A cseh szabotázspár különleges érdeklődésre tart számot, bármennyire követi is a népi demokráciák bevett politikai pergyakorlatát. Mindenekelőtt azért, mert a keleti tömbben Csehszlovákia az egyetlen ország, ahol a demokratikus rendnek mély hagyományai voltak, teljes körű szabadságjogokkal és független igazságszolgáltatással.” – Írja a New Statesman 1952-ben.¹⁶ Ez a szűkebb térséget is igencsak megosztja. Legszűkebben a V4 országokat tekinthetjük a térség alrégiójának, azonban kétséges, hogy az integrációt szolgáló együttműködés valóban funkcionál egyáltalán. Habár maga az EU csatlakozás történeti értelemben mindenképp legitimáló erőt jelentett, az elmúlt 11 év alatt érzelmi hatása csökkent, biztonságpolitikai, energiabiztonsági szemszögből pedig a kezdetektől orosz nyomás mellett kellett volna funkcionálnia, és ezt a mai események fényében is sokan elvitatják tőle.

Ugyancsak ellene hat a regionális kohéziós folyamatoknak a térségen túlnyúló integráció az euroatlanti, ill. az uniós kötődések mind biztonság, mind gazdasági stb. szempontból, de akár a globalizáció hatásait is ide sorolhatnánk; ugyanakkor ellentétes erővel, de a renacionalizálódás is a regionális fejlődés ellenében hat. Kérdéses, hogy az olyan szervezetek, mint a V4, a Centroe vagy a Central European Initiative vagy akár NGO szervezetek mint a The Danube Chambers of Commerce Association (DCCA),¹⁷ ezt ellensúlyozni tudják-e. És itt rögtön át is térünk az országok közötti fejlettségi különbségekre. Ha az egy főre jutó Bruttó Hazai Termékből indulunk ki, Csehország a maga 26 300 dollárjával az 56-dik helyen míg Magyarország a 19 800 dollárral a 71-dik helyen végez.¹⁸ A Human Development Index azonban már jóval nagyobb különbséget mutat, Csehország a 28-dik helyen, míg Magyarország a 43-dik helyen szerepel, ahova az utóbbi években fokozatosan csúszott le.¹⁹ Persze vannak mutatók, ahol közelebb esik a négy ország, ilyen pl. a korrupció, melyben Csehország jelenleg az 53-dik helyen, hazánk a 47-dik helyen áll,²⁰ ám valljuk be, ez leginkább a félperifériás helyzethez illeszkedik, integráló ereje legalább annyira nincs mint identifikatív. Ha maradtunk a gazdasághoz közel eső tényezőknél, hazánk globális esélyeit leginkább a humántőke beruházásban szokták keresni. Ennek a feltételezésnek lehetne regionális jelleg a hátterében, ám, ha megnézzük pl. az angol nyelvtudást, akkor Lengyelország és Szlovákia kerül egymástól igen messzire, az előbbi a 6-dik az utóbbi a 22-dik a ranglistán.²¹ Ha az iskolai kompetenciamérések alapján állítjuk egymás mellé a V4 országokat vagy keresünk hosszú távú szellemi tartalékokat, akkor csalódnunk kell. Lengyelország mind a három mérési területen (matematika, tudomány és olvasás) jóval az OECD átlag felett teljesít, a tudományokban pl. a 9-dik legjobb, és Csehország is az átlag felett vagy a körül áll, de Magyarország és Szlovákia messze lemarad, matematikából pl. csak a 39-dik helyen állunk.²² A szokásos elképzelést hazánk fejlett közoktatásáról ez a tény alapvetően cáfolja tehát. Ha a felsőoktatásra vetünk egy pillantást, akkor a legjobb

egyetemek között az első a térségből a prágai Károly Egyetem, de még az is csupán a 244-dik helyen áll a QS rangsorában. A következők a rangsorban a Varsói Egyetem a 335-dik helyen, a Jagelló Egyetem a 371, a Cseh Műszaki Egyetem a 411, a Masaryk Egyetem az 551 helyen. Az első magyar a Szegedi Egyetem ugyanebben az 551-600-as sávban szerepel csupán.²³ Mindez sem az innovációt sem a szellemi tőkét mint erőforrást nem igazolja. A The Economist Democracy Indexét tekintve ugyancsak hatalmas szakadékot látunk: míg Csehország a maga 17-dik helyével teljes demokráciának számít, addig Magyarország a 49-dik helyen csak amolyan tökéletlen kategóriába került.²⁴

3. Regionális Identitás

3.1. A regionális identitás tényezői

Leszűkítve tehát a térséget a V4 országokra azt láthatjuk, hogy a hagyományos szomszédsági konfliktusok és ellenséges érzületek mellett egyéb dezorganizáló erők is hatnak, azonban igen eltérő mértékben. A legegyszerűbb az Unióban való helyzet megítélését figyelembe venni. Míg a lengyelek 51%-a egyet ért azzal, hogy van szava az EU-ban, addig a cseheknek csupán 29%-a vélekedik hasonlóképpen.²⁵ Persze a szkepticizmus mindig meglehetősen közvetlenül kapcsolódik az egyes országok lehetőségeihez az EU-ban, így nem meglepő a magas mezőgazdasági támogatásokat figyelembe véve Lengyelország ilyen kiemelkedő támogatása sem. Valójában maga a V4-ek is leginkább csupán a térség identitásának létrehozását, megerősítését szolgálja, melyért olyan sokat tettek már Milan Kundera óta.²⁶ A csehek helyzete a Közép-Európa identitásban is kiemelkedő, kezdve Palacký-tól a Střední Evropa-ig, ugyanakkor a Kelet-Közép-Európa iránt a legnagyobb az ellenérzés éppen Csehországban, aki önmagát inkább a német területek felé tájolja történeti, kulturális és fejlettségi értelemben is, így leginkább elvitatja a szűkebb régió meglétét.²⁷ Ezzel ellentétben Magyarországon hagyományosan inkább tekintették keletinek magukat, extrém változatban akár távol-keleti rokonságot is keresve (még a rasszista Szálasi éra alatt is). Lengyelország, nyugatra tolódva egyharmadnyit 1945-ben, ugyancsak bizonytalan térségi identitással rendelkezik, a V4 összetartó ereje egyedül Szlovákiában kiemelten fontos.²⁸

Felmerül a kérdés, hogy egy ennyire erős igény létezik-e egyáltalán Kelet-Közép-Európa identitás, leválasztható-e a Közép-Európa identitástól, ill. az utóbbi léte miben ragadható meg. Ha létezik, mi teremti újra és vannak-e olyan elemei, megközelítési lehetőségei, melyek közelebb vezetnek a megértéséhez, mint a fent felsoroltak. Ennek a problémának a körüljárására nem vállalkozhat egy ilyen szerény tanulmány, de néhány kiragadott példa is ötletadó lehet. Nem a mi régiónk az egyetlen természetesen, amelyiknek valamilyen formában rövidebb-hosszabb ideje válságos az identitása. Ha végigtekintjük az Egyesült Államok helyzetét hasonló megfontolások alapján, mint a fentiek, akkor eredményként igen közeli képet kapunk. Történetileg Nyugat-Európa szülötte, de egyben azzal szembeni függetlensége határozta meg létét: ez a kettősség máig fellelhető. Nyugati az értékrendje, mégis egyedi, de annyira nem, hogy önálló huntingtoni civilizációt alkosson.²⁹ A hatvanas évek óta politikailag multikulturális álláspont uralja,³⁰ mégis mai napig áthatja a fehér társadalom felsőbbrendűségének tudata, sőt a diszkrimináció rejtett formája kimutathatóan nőtt 1964 óta.³¹ Az ilyen ellentmondásos helyzet érdekes jelenségeket szül, többek között azon területeken, melyek nem egyértelműen definiálhatóak önállóan, és melyek kapcsolódása az európai tradícióhoz máig erős.

3.2. A regionális identitás és a félelem a protokolltól

A következőkben néhány esetet fogok szemügyre venni, melyek ugyan nem alkotnak semmilyen empirikus forrást, de kiindulópontjai lehetnek egy szemléleti kiegészítésnek. Elsőként a felhozott párhuzam, Amerika kerül górcső alá. Könnyűnek tűnhet a Barack Obama felé irányuló kritikákat – éppen az előbb elmondottak fényében – különválasztani a diplomáciai élet protokolláris eseményeinek korábbi botrányaitól, ám ne vezessen minket félre Obama sajtósághoz való viszonya. Elsőként talán a legismertebb protokoll-bakijait, azok egy csokrát szeretném felvázolni. 2012-ben Londonba látogatott, II. Erzsébet királynő fogadta a Buckingham Palace-ban. A fogadáskor Obama enyhén meghajította a fejét, amivel tökéletesen eleget tett a királyi etikettnek.³² Az eseményt azonban élénk vita követte a sajtóban, hogy helyesen járt-e el vagy sem. Az értelmesebb szempontok között szerepelt, hogy nem brit alattvaló, az amerikai elnök sosem hajol meg, különösen nem királyi hatalomnak, amittől a függetlenségét kivívta. Különösen irritálónak találtatott, hogy Fülöp hercegnek is hasonló udvariassággal köszönt, aki még csak nem is képvisel sem tradicionális, sem politikai hatalmat vagy méltóságot.³³ Az elnök viselkedése azonban tisztán protokolláris szempontból megfelelő volt, akárcsak Akihito császárnál tett 2009-es látogatása idején. A brit etikett szerint a férfiak vállból enyhén hajolnak meg a királynőnek, míg a Japán udvariasság, a legmagasabb tisztelet jeleként, derékból, kilencven fokban várja a meghajlást. Az utóbbi behódoló magatartás olyan mély kritikát váltott ki az Egyesült Államokban, hogy még Dick Cheney is felvette a harcot, hogy egy bocsánatkérést kierőszakoljanak Obamától.³⁴ Mindezen „sértéseket” az amerikai szuverenitásra nézve még csak megemléskedett a politika és a közvélemény, hiszen a két uralkodó életkora és az a tény, hogy vendégként járt náluk enyhítette az esemény súlyát. Ugyancsak segített ebben, hogy mindketten viszonzották a meghajlást, igaz enyhén, de legalább belemagyarázható volt. Tavalyi Japánban tett látogatásakor mindenesetre már nem követte el még egyszer ezt a „vétséget” hazája ellen.³⁵ Sokkal súlyosabb hibaként értékelték az elnök 2009-es viselkedését, mikor a G20-ak londoni találkozáján a szaúdi király előtt derékig meghajolt még a térdét is meghajlítva. Ez nem Szaúd-Arábiában történt, és a közel-keleti etikett sem írja elő a meghajlást, ráadásul – bár az ország komoly támasza az Államoknak – valójában terroristákat támogat, hangzott a szélsőségesebb kritika. A Fehér Ház tagadta, hogy meghajlás lett volna, mondván, csupán lehajolt, hogy az alacsonyabb Abdullah kezét két kézzel foghassa meg, ám ez a magyarázat senkinek sem volt elfogadható.³⁶ Nem Obama az egyetlen, aki meghajlásával botrányt kelt, hiszen Bill Clinton ugyancsak ezt tette Akihito előtt. A legnagyobb gond azonban a 2010-es Washingtonban tartott nukleáris biztonsági csúcstalálkozón történt, amikor Hu Csin Tao előtt hajolt meg az Egyesült Államok elnöke, aki még csak nem is viszonzotta, hanem egyenesen meglepődött ezen. Erre semmilyen mentség nem volt, s innentől kezdve Obama meg is kapta a „természetes hajlongó” címkét.³⁷ A jelentőségét külön fokozza, hogy számtalan terrorizmussal foglalkozó könyv is hivatkozik rá.³⁸

Összességében nem is azt fontos kiemelni, hogy mennyire értékelni túl mindezt a szenzációhajhász média, vagy mennyire mond ellent Obama viselkedése a Fehér Ház etikett szabályainak, hanem az az érzelmi reakció, ami Amerika függetlenségére, a királyi hatalmakkal való szembehelyezkedésre hivatkozik. E mögött félelem érződik és bizonytalanság: számtalan faux pas-t követnek el más vezetők is, vagy kerülnek olyan helyzetbe, amikor kritika éri őket, de amikor Tony Blair 1999. december 31-én, az Auld Lang Syne-t énekelve, a Millennium Dome-ban megfogta II. Erzsébet kezét, ugyan kritizálta a sajtó és a közvélemény, de senki sem gondolta, hogy ezzel Nagy Britannia függetlensége ellen követett volna el támadást. Egy önbizalomhiányban szenvedő ország, civilizációs kétségei egyértelműen öltetnek testet a fenti eseményekben és azok fogadtatásában. Vajon lehetséges-e

hasonló módon átmenetiséget találni Kelet-Közép-Európa helyzetében? Vannak vitatható példák, így pl. 1993. május 4. és 7. között Magyarországra látogatott II. Erzsébet, aki ellátogatott a Parlamentbe is. Itt az Országgyűlés akkori elnöke Szabad György azzal adta át a szót, hogy: „Please Madame!”, amit a szakma mai napig kritikusan fogad, hiszen a királynő megszólítása „Your Majesty”. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy maga a királyi protokoll éppen azért vette át a madame használatát a francia nyelvből a 16. században, hogy a királyi család nőtagjainak különleges megszólítása legyen, s ezt a mai napig fenntartja; erről meggyőződhetünk a hivatalos honlapjukon is.³⁹ Vagy említhetnénk a rákövetkező audiencián Réti István, a Külügyminisztérium protokollósának meghallgatását, melyen abba a helyzetbe került, hogy a királynő kezét nyújtott neki, amit ő viszonzott is. Vámos Lászlóné, aki tiszteletbeli elnöke a Magyar Protokollósok Országos Egyesületének, azzal kommentálja az eseményt, hogy az etikett tiltja a királynő megérintését, és a hagyomány szerint igazat is kell adnunk neki.⁴⁰ Ugyanakkor a királyi ház saját instrukciója kifejezetten engedi a kézfogást, s az eset is azt mutatja, hogy maga II. Erzsébet kezdeményezte azt, tehát a zavar jogos volt, de a reakció nem jelenthetett hibát. S végezetül hadd említsek még egy példát: 2006. március 30-án, a harmincéves Európai Néppárt római tisztújító kongresszusán, Orbán Viktor találkozott XVI. Benedek pápával, ám nem illette csókkal a halászyűrűt. Csakhogy Orbán Viktor református, és még a vatikáni etikett sem írja elő egy protestánsnak, hogy tiszteletét ily módon mutassa ki; szemben Joe Bidennel, aki a Vatikánban katolikus léte sem csókolta meg a gyűrűt.

4. Összegzés

Azt gondolom, hogy bár hazánkban is lehetne rengeteg hibát találni a vezető személyiségek etikettjében, s nyilván ezt a sajtó megfelelő módon túl is reagálhatja vagy akár elléphet felette, de olyan bizonytalanságot és érzelmi vihart, mint az Egyesült Államok példái-ban nem találhatunk. Persze ezt lehetne módszeres tartomelemzéssel is feltárni, ám itt mindezt csupán példának használtam, hogy egy régió identitásának meglétét negatív definícióval írjam körül. A dolgozat nagyobb részét annak körvonalazására használtam, hogy miként értelmezhető maga a régió, de a hozzá kötődő identitás nem ragadható meg konkrétumokban. Senki sem gondolja önmagáról, hogy közép-kelet-európai, inkább talán éppen az ellenkezőjét, mégis van, úgy gondolom, kell hogy legyen közös, identitás-formáló erővel rendelkező kötődés az itt élőkben, s nem csupán Kundera víziójában.

JEGYZETEK

1. Smith, Anthony D. (2004): A nemzetek eredete. In Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. (szöveggyűjtemény). Budapest: Rejtjel. és Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell. és Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities*. London, Verso.
2. Romsics Ignác (1997): Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában. *Rubicon*, 5–6. sz. A kérdéskört elemzi továbbá Vizi László Tamás (2007): *Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19-20. századi közép-európai egyensúlypolitikára*. In: *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. Szerkesztette és lektorálta: Beszteri Béla, Vizi László Tamás. 24–35.; Lőrinczné Bencze Edit (2007): *A közép-európai térség történelmi, politikai változásai*. In: *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. Szerkesztette és lektorálta: Beszteri Béla, Vizi László Tamás. 36–47.

3. Arnold J. Toynbee (1971): Válogatott tanulmányok. Gondolat, Budapest és Samuel P. Huntington (2014): A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa, Budapest.
4. Bibó István (1981): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága, az Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem, valamint A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme. In: Bibó István összegyűjtött munkái. Szerk. Kemény István és Sárközi Mátyás. I. köt. Bern, 1981. 202–251. és 255–288., valamint II. köt., Bern, 1982, 351–362.
5. Pach Zsigmond Pál (1963): Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században. Kossuth, Budapest. és Berend T. Iván–Ránki György (1969): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
6. Szűcs Jenő (1981): Vázlat Európa három történeti régiójáról. In: Történelmi Szemle, 1981/3. 313–359
7. Csiki Tamás–Tálas Péter–Varga Gergely (2014): Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. In: Nemzet és Biztonság 2014/2. szám, 36–44.
8. Eurostat Population on January 1, 2014. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1> (letöltve: 2015. március 10.)
9. Michta, Andrew A. (2013): Polish Hard Power: Investing in the Military As Europe Cuts Back. AEI. American Enterprise Institut for Public Policy Research. Washington. http://www.aei.org/wp-content/uploads/2013/12/-polish-hard-power-investing-in-the-military-as-europe-cuts-back_170557821177.pdf (letöltve: 2015. március 10.)
10. CIA World Factbook. Location. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2144.html> (letöltve: 2015. március 10.)
11. Encyclopaedia Britannica <http://www.britannica.com/topic-browse/Countries-of-the-World> (letöltve 2015. március 10.)
12. Johnson, Lonnie R. (1996): Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends. Oxford University Press. 4.
13. Mutton, Alice F. A. (1961): Central Europe: a Regional and Human Geography. Longmans, London.
14. Johnson 16.
15. Reporters without Borders. 2015 World Press Freedom Index <http://index.rsfo.org/#!/index-details> (letöltve: 2015. március 11.)
16. New Statesman. November 29, 1952.
17. Zachar Péter K. (2014): The Danube Chambers of Commerce Association (DCCA) – a new international organisation to overcome the economic crisis and create well-being in the Danube Basin. In: Lőrincz András (szerk.) Prospects for the European Union: Borderless Europe? Budapest: Institute for Cultural Relations Policy (ICRP). 7–18.
18. CIA World Factbook. Country Comparison – GDP per Capita (PPP) (2013-as adatok) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html?countryname=Hungary&countrycode=hu®ionCode=eur&rank=71#hu> (letöltve: 2015. március 11.)
19. International Human Development Indicators. United Nations Development Programme. Human Development Reports. (2014. július 24.) <http://hdr.undp.org/en/countries> (letöltve: 2015. március 11.)
20. Corruption Perception Index 2014: Results. Transparency International. <http://www.transparency.org/cpi2014/results> (letöltve: 2015. március 11.)
21. EF EPI English Proficiency Index. <http://www.ef.co.uk/epi/> (letöltve: 2015. március 11.)
22. PISA 2012 Results in Focus. What 15-year-olds know and what they can do with what they know. OECD 2014. <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf> (letöltve: 2015. március 11.)
23. QS World University Rankings 2014/15. <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=+country=+faculty=+stars=false+search=> (letöltve: 2015-03-11)
24. Democracy Index 2012. Democracy at a Standstill. A report from The Economist Intelligence Unit. The Economist. 2. tábla 4–5. https://portoncv.gov.cv/dhub/porton.por_global.open_file?p_doc_id=1034 (letöltve: 2015. március 11.)

25. Public Opinion in the European Opinion. Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Commission. 13. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_first_en.pdf (letöltve: 2015. március 11.)
26. Hamberger Judit (2010): Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). in: Külügyi Szemle. 2010 Nyár 37.
27. Uo. 39.
28. Ofga Gyárfásová (2006): Visegrad as Viewed by Citizens of the Four Member Countries. in: Andrzej Jagodziński (szerk.): The Visegrad Group – A Central European Constellation. International Visegrad Fund, Pozsony. 150–155.
29. Williams, Robin (1970): American Society, Knopf, New York és Fischer, Claude S. (2008): Paradoxes of American Individualism. in: Sociological Forum, Vol. 23, No. 2, June 2008. 363–372.
30. Citrin, Jack és David O. Sears (2014): American Identity and the Politics of Multiculturalism. Cambridge University Press, Berkeley
31. Massey, Douglas S. és Nancy A. Denton (1998): American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass. Harvard University Press, Cambridge
32. Khan, Huma (2009): Royal Etiquette: Do's and Don'ts When Meeting Her Majesty. in: ABC News <http://abcnews.go.com/Politics/International/story?id=7228105> (letöltve: 2015. március 11.)
33. Glass, Lilian (2011): President Obama's Bowing Body Language to Chinese Leader Hu Jintao May Weaken Public Perception At Home and Abroad. <http://drillianglass.com/blog/tag/king-abdullah-of-saudi-arabia/> (letöltve: 2015. március 11.)
34. Allen, Mike (2010): The diplomacy of deference. in: Politico. <http://www.politico.com/news/stories/1109/29614.html> (letöltve: 2015.03.12)
35. Obama meets Japanese Emperor Akihito at Imperial Palace. In: BBC News. <http://www.bbc.com/news/world-asia-27137159> (letöltve: 2015.03.12)
36. Spillius, Alex (2009): Barack Obama criticised for 'bowing' to King Abdullah of Saudi Arabia. in: The Telegraph. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/5128171/Barack-Obama-criticised-for-bowing-to-King-Abdullah-of-Saudi-Arabia.html> (letöltve: 2013. 03. 12)
37. Kamen, Al (2010): Among leaders at summit, Hu's first. in: The Washington Post. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/13/AR2010041304461.html> (letöltve: 2015. 03. 12)
38. Csak egy-két példa: Stakelbeck, Erick (2011): The Terrorist Next Door: How the Government is Deceiving You About the Islamist Threat. Regnery Publishing, Washington. 160. vagy Decker, Brett és William C. triplétt II. (2011): Bowing to Beijing: How Barack Obama is Hastening America's Decline and Ushering A Century of Chinese Domination. Regnery Publishing, Washington. az egész első fejezet.
39. Greeting The Queen. The official website of The British Monarchy. <http://www.royal.gov.uk/HMTheQueen/GreetingtheQueen/Overview.aspx> (letöltve: 2015. 03. 12.)
40. Vámos Lászlóné (2010): Őfelsége II. Erzsébet királynő, Nagy-Britannia és Észak Írország Egyesült Királysága. <http://protokoll-info.hu/publikaciok/felsege-ii.erzsabet-kiralyno-nagy-britannia-es-eszak-irszag-egyesult-kiralsaga.php> (letöltve: 2015. 03. 12)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Allen, Mike (2010): The diplomacy of deference. in: Politico. <http://www.politico.com/news/stories/1109/29614.html> (letöltve: 2015. 03. 12.)
- Anderson, Benedict (1983): Imagined Communities. London, Verso.
- Bibó István (1981): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága, az Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem, valamint A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme. In: Bibó István összegyűjtött munkái. Szerk. Kemény István és Sárközi Mátyás. I. köt. Bern, 1981. 202–251. és 255–288., valamint II. köt., Bern, 1982, 351–362.

- CIA World Factbook. Country Comparison – GDP per Capita (PPP) (2013-as adatok) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html?countryname=Hungary&countrycode=hu®ionCode=eur&rank=71#hu> (letöltve: 2015. március 11.)
- CIA World Factbook. Location. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2144.html> (letöltve: 2015. március 10.)
- Citrin, Jack és David O. Sears (2014): *American Identity and the Politics of Multiculturalism*. Cambridge University Press, Berkeley
- Corruption Perception Index 2014: Results. Transparency International. <http://www.transparency.org/cpi2014/results> (letöltve: 2015. március 11.)
- Csiki Tamás – Tálas Péter – Varga Gergely (2014): Kelet-közép-európai perspektívák 2030-ig. In: *Nemzet és Biztonság* 2014/2. szám, 36–44.
- Decker, Brett és William C. triplett II. (2011): *Bowing to Beijing: How Barack Obama is Hastening America's Decline and Ushering A Century of Chinese Domination*. Regnery Publishing, Washington.
- Democracy Index 2012. Democracy at a Standstill. A report from The Economist Intelligence Unit. The Economist. 2. tábla 4-5. https://portoncv.gov.cv/dhub/porton.por_global.open_file?p_doc_id=1034 (letöltve: 2015. március 11.)
- EF EPI English Proficiency Index. <http://www.ef.co.uk/eipi/> (letöltve: 2015. március 11.)
- Encyclopaedia Britannica. <http://www.britannica.com/topic-browse/Countries-of-the-World> (letöltve 2015. március 10.)
- Eurostat Population on January 1, 2014. <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00001&plugin=1> (letöltve: 2015. március 10.)
- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Glass, Lilian (2011): President Obama's Bowing Body Language to Chinese Leader Hu Jintao May Weaken Public Perception At Home and Abroad. <http://drlilianglass.com/blog/tag/king-abdullah-of-saudi-arabia/> (letöltve: 2015. március 11.)
- Greeting The Queen. The official website of The British Monarchy. <http://www.royal.gov.uk/HMTheQueen/GreetingtheQueen/Overview.aspx> (letöltve: 2015. 03. 12)
- Hamberger Judit (2010): Közép-Európa politikai dimenziójának megvalósítási kísérlete: a visegrádi együttműködés (V4). In: *Külügyi Szemle*. 2010 Nyár 37.
- International Human Development Indicators. United Nations Development Programme. Human Development Reports. (2014. július 24.) <http://hdr.undp.org/en/countries> (letöltve: 2015. március 11.)
- Johnson, Lonnie R. (1996): *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*. Oxford University Press.
- Kamen, Al (2010): Among leaders at summit, Hu's first. in: *The Washington Post*. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/04/13/AR2010041304461.html> (letöltve: 2015. 03. 12)
- Khan, Huma (2009): Royal Etiquette: Do's and Don'ts When Meeting Her Majesty. In: *ABC News* <http://abcnews.go.com/Politics/International/story?id=7228105> (letöltve: 2015. március 11.)
- Lőrinczné Bencze Edit (2007): A közép-európai térség történelmi, politikai változásai. In.: *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. Szerkesztette és lektorálta: Beszteri Béla, Vizi László Tamás. 36–47.
- Massey, Douglas S. és Nancy A. Denton (1998): *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Harvard University Press, Cambridge.
- Michta, Andrew A. (2013): Polish Hard Power: Investing in the Military As Europe Cuts Back. AEI. American Enterprise Institut for Public Policy Research. Washington. http://www.aei.org/wp-content/uploads/2013/12/-polish-hard-power-investing-in-the-military-as-europe-cuts-back_170557821177.pdf (letöltve: 2015. március 10.)
- Mutton, Alice F. A. (1961): *Central Europe: a Regional and Human Geography*. Longmans, London.
- New Statesman. November 29, 1952.
- Obama meets Japanese Emperor Akihito at Imperial Palace. In: *BBC News*. <http://www.bbc.com/news/world-asia-27137159> (letöltve: 2015.03.12)

- Olga Gyárfášová (2006): Visegrad as Viewed by Citizens of the Four Member Countries. in: Andrzej Jagodziński (szerk.): *The Visegrad Group – A Central European Constellation*. International Visegrad Fund, Pozsony. 150–155.
- Pach Zsigmond Pál (1963): *Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században*. Kossuth, Budapest. és Berend T. Iván–Ránki György (1969): *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- PISA 2012 Results in Focus. What 15-year-olds know and what they can do with what they know. OECD 2014. <http://www.oecd.org/pisa/keyfindings/pisa-2012-results-overview.pdf> (letöltve: 2015. március 11.)
- Public Opinion in the European Opinion. Standard Eurobarometer 82. Autumn 2014. European Commission. 13. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb82/eb82_first_en.pdf (letöltve: 2015. március 11.)
- QS World University Rankings 2014/15. [http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region="+country="+faculty="+stars=false+search=](http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=) (letöltve: 2015-03-11)
- Reporters without Borders. 2015 World Press Freedom Index <http://index.rsf.org/#!/index-details> (letöltve: 2015. március 11.)
- Romsics Ignác (1997): *Közép- és/vagy Kelet-Európa? Egy terminológiai vita nyomában*. Rubicon, 5–6. sz.
- Smith, Anthony D. (2004): *A nemzetek eredete*. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. (szöveggyűjtemény). Budapest: Rejtjel.
- Spillius, Alex (2009): Barack Obama criticised for 'bowing' to King Abdullah of Saudi Arabia. in: *The Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/5128171/Barack-Obama-criticised-for-bowing-to-King-Abdullah-of-Saudi-Arabia.html> (letöltve: 2013. 03. 12)
- Stakelbeck, Erick (2011): *The Terrorist Next Door: How the Government is Deceiving You About the Islamist Threat*. Regnery Publishing, Washington.
- Szűcs Jenő (1981): *Vázlat Európa három történeti régiójáról*. In: *Történelmi Szemle*, 1981/3. 313–359.
- Toynbee, Arnold J. (1971): *Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Budapest és Samuel P. Huntington (2014): *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Európa*, Budapest
- Vámos Lászlóné (2010): *Őfelsége II. Erzsébet királynő, Nagy-Britannia és Észak Írország Egyesült Királysága*. <http://protokoll-info.hu/publikaciok/felsege-ii.erzsebet-kiralyno-nagy-britannia-es-eszak-irorszag-egyesult-kiralysaga.php> (letöltve: 2015.03.12)
- Vizi László Tamás (2007): *Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19–20. századi közép-európai egyensúlypolitikára*. In: *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. Szerkesztette és lektorálta: Beszteri Béla, Vizi László Tamás. 24–35.
- Williams, Robin (1970): *American Society*, Knopf, New York és Fischer, Claude S. (2008): *Paradoxes of American Individualism*. in: *Sociological Forum*, Vol. 23, No. 2, June 2008. 363–372.
- Zachar Péter K. (2014): *The Danube Chambers of Commerce Association (DCCA) – a new international organisation to overcome the economic crisis and create well-being in the Danube Basin*. In: Lőrincz András (szerk.) *Prospects for the European Union: Borderless Europe?* Budapest: Institute for Cultural Relations Policy (ICRP). 7–18.